

ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ В МИНУЛОМУ, СУЧАСНОМУ Й МАЙБУТНЬОМУ СВІТІ

**ДО 130-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ "ПАМ'ЯТКИ ПЕНЯЦЬКОЇ" –
ПЕРШОЇ ПРИРОДООХОРОННОЇ ТЕРИТОРІЇ У ЄВРОПІ**

**МАТЕРІАЛИ ДРУГОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(Броди, 26-27 жовтня 2016 року)**

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
НПП “ПІВНІЧНЕ ПОДІЛЛЯ”
ІНСТИТУТ ЕКОЛОГІЇ КАРПАТ НАН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
БРОДІВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
БРОДІВСЬКА РАЙОННА РАДА
ГРОМАДСЬКА ІНІЦІАТИВА “ПАМ’ЯТКА ПЕНЯЦЬКА”
ДУНАЙСЬКО-КАРПАТСЬКА ПРОГРАМА ВСЕСВІТНЬОГО ФОНДУ ПРИРОДИ
WWF

МАТЕРІАЛИ ДРУГОЇ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ В МИНУЛОМУ,
СУЧАСНОМУ Й МАЙБУТНЬОМУ СВІТІ**

до 130-річчя створення “Пам’ятки Пеняцької” – першої природоохоронної
території у Європі

**NATURE PROTECTED AREAS IN THE PAST, PRESENT AND FUTURE
WORLD**

130th anniversary of the “Pamiatka Pieniacka” creation – the first protected area in Europe

26-27 жовтня 2016
Львів – Броди – Пеняки

Львів – 2016

Природоохоронні території в минулому, сучасному й майбутньому світі (до 130-річчя створення “Пам’ятки Пеняцької” – першої природоохоронної території у Європі): Матеріали Другої міжнародної наукової конференції (Львів – Броди – Пеняки, 26-27 жовтня 2016 року). – Львів: Ліга-Прес, 2016. – 270 с.

ISBN 978-617-397-126-2

У збірнику містяться матеріали Другої міжнародної наукової конференції “Природоохоронні території в минулому, сучасному й майбутньому світі (до 130-річчя створення “Пам’ятки Пеняцької” – першої природоохоронної території у Європі)” (Львів – Броди – Пеняки, 26-27 жовтня 2016 року).

Видання розраховане на ботаніків, мікологів, зоологів, ґрунтознавців, працівників охорони природи, викладачів, аспірантів і студентів природничих спеціальностей.

Програмна рада конференції:

д.б.н., с.н.с. Козловський М. П. (голова програмної ради),
д.б.н., проф. Тасенкевич Л. О., д.б.н., проф. Сорока М. І.,
к.б.н., с.н.с. Кагало О. О., к.б.н., с.н.с. Башта А.-Т. В.,
к.г.н., доц. Шушняк В.М., к.б.н. Сичак Н.М.

**Рекомендовано до друку
науково-технічною радою НПП “Північне Поділля”**

Публікація підготована за часткової фінансової підтримки Дунайсько-Карпатської програми
Всесвітнього фонду природи (WWF)

Матеріали доповідей опубліковані з максимальним дотриманням авторської редакції. Автори повністю відповідають за наукову достовірність, зміст і стиль своїх публікацій.

Погляди, висновки й позиції, висловлені авторами у статтях, можуть не збігатися з поглядами, міркуваннями й позиціями програмної ради та установ-організаторів конференції.

ISBN 978-617-397-126-2

© НПП “Північне Поділля”, 2016
© Автори статей, 2016

**ПЕРШІ РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ
БОБРА ЄВРОПЕЙСЬКОГО (*CASTOR FIBER*) В НПП
“СЛОБОЖАНСЬКИЙ” (ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ, УКРАЇНА)**

¹ БРУСЕНЦОВА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

² АТЕМАСОВА ТЕТЯНА АНДРІЇВНА

¹ *Національний природний парк “Слобожанський”, смт Краснокутськ, Україна; e-mail: n_brusentsova@ukr.net*

² *Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, e-mail: t.atemasova@karazin.ua*

Вступ. Бобер європейський (*Castor fiber*) є одним з фонових видів Національного природного парку “Слобожанський”. Він відіграє ключову роль у формуванні та функціонуванні водно-болотних комплексів, впливає на різноманіття флори та фауни заповідної території. Популяція складається з окремих сімейних груп, території яких включають одне або кілька лісових боліт і озер (Brusentsova, Ukrainskiy, 2015).

На північному заході Харківської області, де у 2009 р. утворено національний природний парк “Слобожанський”, перші боброві поселення з’явилися наприкінці 80-х рр. ХХ ст. – вони були зареєстровані на водоймах меліоративної системи р. Мерло (Скоробогатов, Атемасова, 2001). Верхові болота та озера на боровій терасі, що прилягає до заплави р. Мерло, тоді не обстежувалися, але цілком можливо, що розселення заплавою та системою меліоративних каналів р. Мерло супроводжувалося проникненням бобрів у надзаплавну терасу, багату на природні водойми. Перші дані щодо кількості та розподілу поселень бобра на боровій терасі отримано завдяки роботі наукового відділу новоствореного НПП “Слобожанський” від 2012 р. по сьогодні.

Матеріал та методика досліджень. У статті наводяться дані, отримані з постійної зоологічної пробної площі (90 га), що закладена на ділянці другої (борової) тераси у заповідній зоні НПП у 2013 році. Загальний характер рельєфу рівнинний з низовинами і підвищеннями. Представлені полого-хвилясті ділянки піщаних пагорбів, вкриті сосновим лісом, і западини з болотами та озерами на різній стадії заростання. Уздовж берегової лінії водойм зростають береза, осика та інші листяні породи.

Наразі обстежено всі верхові та перехідні болота і лісові озера. Описували особливості біотопу, усі сліди перебування тварин наносили на картосхеми. За допомогою GPS-навігаторів картували хатки, нори, греблі, кормові ділянки. Належність того чи іншого сховища до загальної сімейної ділянки визначали за тропами та каналами. Зимувальні ділянки визначались на початку грудня – за активністю кормової діяльності, ремонтом хаток і наявністю кормових запасів.

Окремо досліджували кормові ділянки у період наприкінці листопада – на початку грудня. На кожній з них підраховували кількість згриженої деревно-чагарникової рослинності, визначали кількість вікових груп у поселенні (за шириною різців). Оцінку вікового складу сімей та кількості особин на кожній зимувальній ділянці проводили за загальноприйнятими методиками (Полярков, 1953; Соловьєв, 1971; Дьяков, 1975).

Результати досліджень та їх обговорення. У 2012-2015 рр. у межах пробної площі обліковували від 12 до 16 хаток бобрів щороку. Динаміка зимувальних ділянок представлена у таблиці 1. Відстань між найближчими зимувальними хатками коливається від 133 до 461 м.

Таблиця 1

Поселення бобрів у межах пробної площі в НПП “Слобожанський”

Показники, шт	2013 рік	2014 рік	2015 рік
кількість хаток	12	16	16
кількість зимувальних ділянок	3	8	3
кількість бобрів	13	36	8

Кількість зимувальних ділянок бобрів залежить від багатьох чинників, насамперед – від успішності розмноження, наявності кормів та динаміки рів-

ня води. Рівень води у болотах та озерах НПП залежить від кількості опадів та рівня ґрунтових вод. За даними Богодухівської метеостанції кількість опадів на рік упродовж періоду досліджень поступово зменшується, так само як і кількість опадів в осінній період (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість опадів в НПП “Слобожанський”

Показники, мм	2013 рік	2014 рік	2015 рік
кількість опадів за рік	883,9	838,2	792,0
кількість опадів в осінній сезон	195,2	166,1	115,4
кількість опадів в літній сезон	395,7	486,3	257,3

Як видно з таблиці 2, у літній сезон відбулось коливання кількості опадів, яке співпадає зі зміною чисельності бобрів на пробній площі (рис. 1).

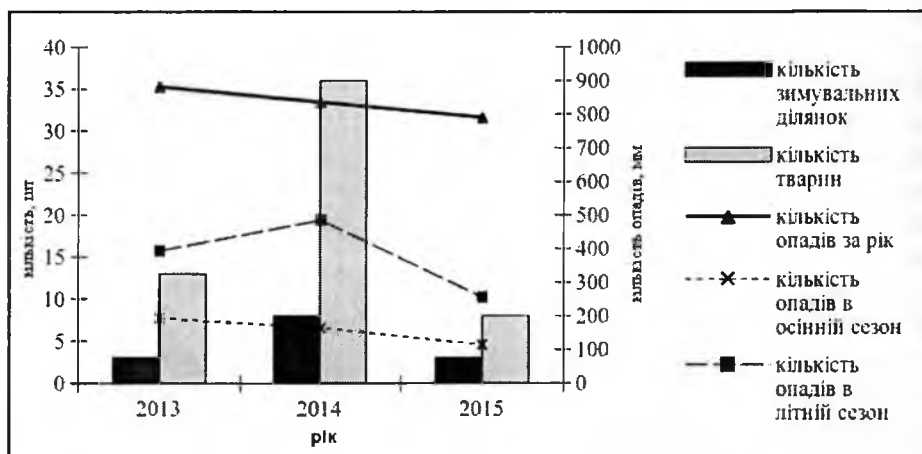

Рис. 1 Зміна чисельності бобрів на пробній площі НПП “Слобожанський” та кількість опадів у літньо-осінній період.

У 2014 році оводненість боліт та озер була найбільшою за досліджуваний період, тоді як у 2015 відбулося пересихання більшості з них восени. Це спричинило різке зменшення кількості зимувальних ділянок.

Попередніми дослідженнями поселень бобрів на меліоративній системі р. Мерло доведена підвищена чутливість тварин до рівня води – за рівня води у каналах менш як 0,5 м будь-які сліди бобра там відсутні. Здебільшого бобри віддають перевагу місцям з рівнем води від $0,87 \pm 0,06$ м ($n = 19, p < 0,0001$) до $0,96 \pm 0,07$ м ($n = 14, p < 0,1$) (Скоробогатов, Атемасова, 2010). Дослідження популяції канадського бобра (*Castor canadensis*) показують, що річний перепад рівня води має не перевищувати 1,5 м і не опускатися нижче 0,7 м взимку (Smith, Peterson, 1991). Під час осінніх обліків 2015 р. у НПП “Слобожансь-

кий” авторами зареєстровані сліди ріучої активності тварин, що була направлена на заглиблення каналів у торфовищах і збереження мінімального рівня води. Але там, де це не вдалося, тварини покинули пересихаючу водойму.

Під час активної кормової діяльності в пізньоосінній період бобри віддають перевагу березам (*Betula pendula*, *B. pubescens*), осиці (*Populus tremula*) та вербам (*Salix aurita*, *S. cinerea*, *S. alba*) (Brusentsova, Ukrainskiy, 2015). У межах пробної площі впродовж трьох років частка берез серед заготовленої деревини значно більша, ніж інших видів дерев (73-94%) (рис. 2).

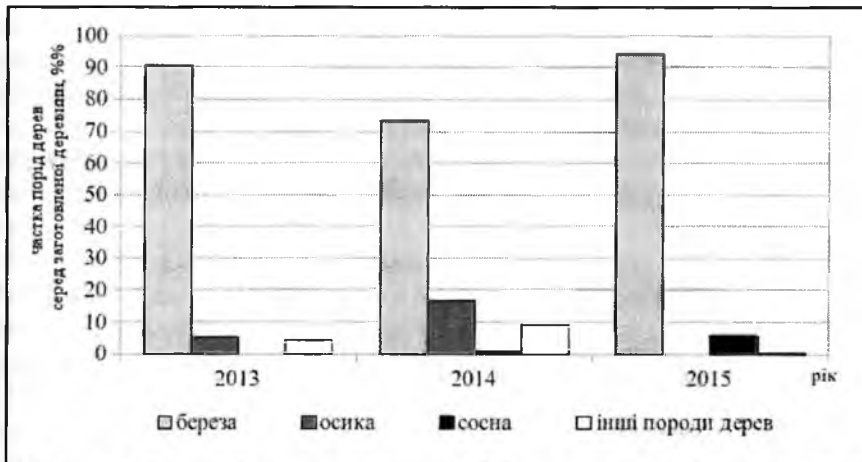

Рис. 2. Склад пізньоосіннього раціону бобрів в межах пробної площі в НПП “Слобожанський” у 2013-2015 роках.

Частка сосни (*Pinus sylvestris*) на кормових ділянках збільшилася (5,79%) у 2015 році. За даними різних авторів, частка сосни серед заготовленої деревини складає від 0,1 до 1,8% (Dzięciołowski, Misiukiewicz, 2002; Haarberg, Rosell, 2006; Данилов 2007).

Висновки. Перші результати моніторингу ділянок бобрів у межах пробної площі показують тенденцію зміни кількості ділянок, що використовуються цілорічно, та значну динаміку чисельності тварин в залежності від кількості опадів в літній період. Збільшення частки сосни в раціоні, ймовірно є вимушеним, оскільки на ділянках, де зареєстровано таке явище, запас берези та осики був вичерпаний.

ДАНИЛОВ П.И., КАНЬШИЕВ В.Я., ФЕДОРОВ Ф.В. Речные бобры Европейского Севера России. – М.: Наука, 2007. – 199 с.

ДЬЯКОВ Ю.В. Методы и техника количественного учёта речного бобра // Труды Воронежского гос. заповедника. – Воронеж, 1975. – Том 1, вып. 4. – С. 160-175.

ПОЯРКОВ В.С. Количественный учёт речных бобров // Труды Воронежского гос. зап. ка. – 1953. – Вып. 4. – С. 51-76.

СОЛОВЬЁВ В.А. Количественный учёт бобра методом измерения ширины следов резца на древесных погрызах // Ученые записки Рязанского гос.пед. института. – 1971. – Т. 105. – С. 110-125.

- СКОРОБОГАТОВ Е.В., АТЕМАСОВА Т.А. Динамика ареала европейского бобра (*Castor fiber* L.) в Украине. Новые находки в Северо-восточном регионе // Биологический вестник. – 2001. – Т. 5. – № 1-2.
- СКОРОБОГАТОВ Е.В., АТЕМАСОВА Т.А. Особенности строительной деятельности бобров (*Castor fiber* L., 1758) на водоёмах мелиоративных систем северо-востока Украины // Моніторинг і діагностика ссавців. (Праці Теріологічної школи). – Луганськ, 2010. – Випуск 10. – С. 137-144.
- BRUSENTOVA N., UKRAINSKIY P. The european beaver (*Castor fiber* L.) in condition of relict swamps of the National Natural park Slobozhanskyi // J. Wetlands Biodiversity. – 2015. – № 5. – P. 89-98.
- DZIĘCIOŁOWSKI R., MISIUKIEWICZ W. Winter food caches of beavers *Castor fiber* in NE Poland // Acta Theriologica. – 2002. – № 47. – P. 471-478.
- HAARBERG O., ROSELL F. Selective foraging on woody plant species by the Eurasian beaver (*Castor fiber*) in Telemark, Norway // Journal of Zoology. – 2006. – Vol. 270, № 2. – P. 201-208.
- SMITH D.W., PETERSON R.O. Behavior of beaver in lakes with varying water levels in northern Minnesota // Environmental Management. – 1991. – № 15. – P. 395-401.